

Лекція третя

ХРИСТІЯНСЬКЕ КРАСНОМОВСТВО ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ. ІСУС ХРИСТОС – УЧИТЕЛЬ І РИТОР

Відомо, що найбільш ранні християнські тексти були написані грецькою мовою, а тому слід припустити, що автори цих текстів знаходилися під впливом елліністичних культур у цілому і під впливом риторики зокрема. Перші півстоліття свого існування християнство розповсюджувалося усно в проповідях і оповіданнях. Мандрівні пророки проповідували благовіст про Ісуса Христа та його місію. Рання монологічна проповідь була спрямована на роз'яснення, сповіщення істини і тим самим мала певну дидактичну мету.

Християнство виникло серед бідних і знедолених як релігія людей, далеких від скарбниці освіти і культури. Рукописні книги були дуже дорогі, а тому головне у проповідях християн полягало в оволодінні прийомами прямого емоційного звернення до громади. Промови проповідників не стільки несли інформацію, скільки пробуджували певну реакцію слухачів, були формою агітації і завоювання прихильників. Емоційний вплив слова підсилювався відчуттям спільності людей, які разом збиралися на слухання проповіді. Навряд чи такого ефекту проповідник міг би досягти, спілкуючись з людиною на самоті.

Першим у ряду євангельських учителів, безумовно, стоїть Ісус Христос, який проповідував своє вчення серед учнів і послідовників. Промови Ісуса, так звані *логії*, довгий час заучували напам'ять і передавали із вуст у вуста, бо пам'ять близькосхідної людини у ті часи була добре тренованою. Логії Ісуса докорінно відрізняються

від промов героїв греко-римської історії. Показовими є семітичні форми повчання, знамениті заповіді блаженства: «Блаженни нищие духом, ибо их есть Царство Небесное. Блаженны плачущие, ибо они утешатся. Блаженны кроткие, ибо они наследуют землю. Блаженны алчущие и жаждущие правды, ибо они насытятся...» (Матф. 5, 3-6 і далі). Заповідям блаженства протистоять погрози за формулою «горе вам!», наприклад: «Горе вам, книжники і фарисеї, лицеміри...», «Горе вам, вожді сліпі...» (Матф. 23, 13-16).

Промови і повчання Ісуса Христа несуть у собі відчутний потенціал риторичних запитань, антитез, ампліфікацій і метафор:

«Светильник для тела есть око. Итак, если око твоё будет чисто, то всё тело твоё будет светло;

Если же око твоё будет худо, то всё тело твоё будет темно. Итак, если свет, который в тебе, тьма, то какова же тьма?

Никто не может служить двум господам: ибо или одного будет ненавидеть, а другого любить; или одному станет усердствовать, а о другом нерадеть. Не можете служить Богу и маммоне.

Посему говорю вам: не заботьтесь для души вашей, что вам есть и что пить, ни для тела вашего, во что одеться. Душа не больше ли пищи, и тело – одежды?» (Матф. 6, 22-25).

Дуже сильний вплив на слухачів мали численні *притчі*, з якими звертався Ісус Христос до слухачів. Ось, наприклад, завершення знаменитої Нагірної проповіді:

«Итак всякого, кто слушает слова Мои сии и исполняет их, уподоблю мужу благоразумному, который построил дом свой на камне;

И пошел дождь, и разлились реки, и подули ветры, и устремились на дом тот; и он не упал, потому что основан был на камне.

А всякий, кто слушает сии слова Мои и не исполняет их, уподобится человеку безрассудному, который построил дом свой на песке;

И пошел дождь, и разлились реки, и подули ветры, и налегли на дом тот; и он упал, и было падение его великое» (Матф. 7, 24-27).

Притча про невірною управителя з 16 глави Євангелія від Луки також покликана відобразити необхідність бачення світу кращого, ніж він є насправді. Завжди є сенс дати шанс людині стати кращою, виявивши до неї довіру. Управителя, який зменшив боржникам їх борги шляхом підробки розписок і перекручування рахунків, хазяїн похвалив. Дивно? Але тут Ісус Христос говорить про те, що прощаючи людям їхні обов'язки-гріхи, ми уявляємо їх собі кращими, ніж вони є насправді. За допомогою такої неправди людина охороняє себе від певних небезпек.

Ісус — спадкоємець традицій окультної науки. Існує також зв'язок і близькість багатьох ідей Ісуса і Будди. Будда, спонукуваний жалістю і жалем до людей, учив доступною для них мовою вищим істинам і вказав чотири шляхетні істини і шлях до пробудження. Ісус таємне знання посвячених перевів у знання, доступне людям, на мову притч. Природно, Ісус не міг відкрити все, бо завжди існує небезпека, що людина аморальна може скористатися Істиною на шкоду іншим. Звідси: «Не давайте святини псам и не бросайте жемчуга вашего перед свиньями, чтобы они не попрали его ногами своими и, обратившись, не растерзали вас» (Матф. 7, 6). Але якщо людина щиро жадає вищого знання, жертвує заради цього ілюзорними цінностями матеріального світу, якщо вона прокинулася від страхіття безглуздої суєти, цій людині слід допомогти. Звідси і знак надії: «Просите, и дано будет вам; ищите, и найдёте; стучите, и отворят вам. Ибо всякий просящий получает, и ищущий находит, и стучащему отворят» (Матф. 7, 7-8). Але, ступивши на шлях, треба твердо і неухильно йти ним.

Христос був практичним філософом. Вчення його практичне, бо воно призначене не для всіх. Багато людей не здатні нічого отримати від нього, окрім помилкових ідей, і Христу нічого їм сказати. Христос не був і сентиментальним філософом. Багато зла в житті від того, що люди, боячись виявитися недостатньо милосердними чи позбавленими широти ро-

зуму, виправдовують те, що не гідне виправдання. Христос ніколи не боявся висловити неприємну істину і не боявся діяти. Вигнання торговців із храму – чудовий приклад, що свідчить про ставлення Христа до того життя, в якому і храм перетворено на знаряддя для особистого збагачення.

Учні та послідовники Ісуса Христа створили також велику кількість промов, поширюючи вчення Учителя. Відомий значний перелік *послань* (письмових проповідей) Апостолів Христових, а особливо вражає пафос і невгамовність найпалкішого проповідника християнства – Апостола Павла. Яскравий взірець його красномовства – Послання до Римлян:

«Вот, ты называешься Иудеем, и успокаиваешь себя законом, и хвалишься Богом,

И знаешь волю Его, и разумеешь лучшее, научаясь из закона,

И уверен в себе, что ты путеводитель слепых, свет для находящихся во тьме,

Наставник невежд, учитель младенцев, имеющий в законе образец ведения и истины:

Как же ты, уча другого, не учишь себя самого?

Проповедуя не красть, крадешь? Говоря: «не прелюбодействуй», прелюбодействуешь? Гнушаясь идолов, святотатствуешь?

Хвалишься законом, а преступлением закона бесчестишь Бога?» (2, 17-23).

Невгамовний дух і пристрасна натура Апостола Павла надають поетичності і яскравості його знаменитому першому посланню до Коринтян:

«Если я говорю языками человеческими и ангельскими, а любви не имею, то я – медь звенящая, или кимвал звучащий.

Если имею дар пророчества, и знаю все тайны, и имею всякое познание и всю веру, так-что могу и горы переставлять, а не имею любви, – то я ничто.

И если я раздам всё имену мое и отдам тело мое на сожжение, а любви не имею, – нет мне в том никакой пользы.

Любовь долготерпит, милосердствует, любовь не завидует, любовь не превозносится, не гордится,

Не бесчинствует, не ищет своего, не раздражается, не мыслит зла,

Не радуется неправде, а сорадуется истине;

Всё покрывает, всему верит, всего надеется, всё переносит.

Любовь никогда не перестанет, хотя и пророчества прекратятся, и языки умолкнут, и знание упразднится» (13, 1-8).

КРАСНОМОВСТВО ХРИСТИЯНСЬКИХ АПОЛОГЕТІВ І ОТЦІВ ЦЕРКВИ

Одним із перших відомих ранньохристиянських творів, які відзначаються високим рівнем красномовства, вважають «Вчення дванадцяти Апостолів», яке, очевидно, написав християнин іудейського походження на початку II ст. н.е. Автор закликає: «Утримуйся від плотських і тілесних похотей. Якщо хто вдарить тебе у праву щоку, поверни до нього і іншу, і будеш довершений. Якщо хто відніме у тебе верхній одяг, віддай йому і нижній. Усякому, хто просить у тебе, давай і не вимагай назад, бо Отець хоче, щоб усім було дано від дарів кожного. Блажен той, хто дає, бо він не винен. Горє тому, хто бере! Бо якщо він бере, маючи у тому нужду, то він не винен; а той, хто не має нужди, дасть звіт, навіщо і для чого він узяв. Він буде ув'язнений доти, допоки не сплатить останнього кодранту. Утім про це сказано ще так: нехай запітніє милостиня твоя у руках твоїх, поки ти визнаєш, кому даєш».

Найвизначнішим грецьким апологетом II ст. вважають *св. Іустина*. Він з юних літ жадав істини, пізнання Творця і сенсу людського життя. Вчення Платона ненадовго його втішило. Однак зустріч з одним статечним старцем змінила його життя. Той довів, що науки емпіричні дають змогу пізнати оточуючий світ, а пізнання Бога досягається лише безпосереднім спогляданням або через свідчення тих, хто такого вже досяг. Бог трансцендентний і тому не може являтися світу. Посередник між Богом і людиною – Логос, через Нього Бог відкривається світу. Спочатку Логос був у самому Богові,

але перед створенням світу він зійшов з Бога, як вогонь виходить з вогню, не применшуючи вогню, від якого він запалений. Навіть Платон визнавав, що споглядати Бога може тільки людина, очищена добродійним життям. Вчення Платона про трансміграцію душ старець також заперечив, апелюючи до моральних цінностей. Істина не потребує доказів. Тому пророки, люди праведні і угодні Богу, говорили Духом Святим і пророкували майбутнє, яке зараз збувається...

Св. Іустин заявляв у своїй «Апології»: „Ми жадаємо життя вічного і чистого, ми прагнемо перебувати з Богом, Отцем і Творцем усього миру, сповідуємо нашу віру, будучи впевненими і віруючи, що такої нагороди можуть досягнути ті, хто своїми справами довів перед Богом вірність у служінні Йому і любов до життя у Нього, відсторонюючись від зла. Ми не приносимо пожертви, не робимо вінків з квітів на честь тих, кого зробили люди і поставили у храмах, назвавши богами. Нам передано, що Бог не має потреби у матеріальних приношеннях від людей. Він Сам усе нам подає. Ми навчені і віруємо, що Йому приємні лише ті, хто прагне довершеності у цнотливості, правді і любові до людей. Коли ми говоримо про очікування царства, то ми говоримо про царювання разом з Богом. Оскільки наші сподівання спрямовані не до сьогодення, то ми не боїмось, коли нас вбивають. Ми знаємо, що всі беззаперечно повинні вмерти».

Татіан (помер бл. 175 р.) – учень Іустина, сирієць. Відома його апологія – «Промова проти еллінів». Спочатку він вдається до інвективи на адресу відомих грецьких філософів: Діогена, Платона, Аристотеля, Геракліта, Зенона, Ферекида, Піфагора та інших. Потім виправдовує християн і виступає з викладенням змісту християнського вчення.

«Зачем вы, эллины, как в кулачном бою, хотите возбудить против нас общественные власти? За что я подвергаюсь ненависти, как самый преступный человек, если не хочу пользоваться учреждениями некоторых? Велит ли царь платить подати? Я готов. Велит ли господин служить и повиноваться? Я признаю себя рабом. Ибо человека нужно почитать по человечески; но бояться должно только Бога, которо-

го нельзя видеть человеческими глазами и выразить никаким искусством. Если мне велят отвернуться Его, в этом только не послушаюсь и скорее умру, чем покажу себя лжецом и неблагодарным. Бог наш не получил начала во времени, потому что Он один безначален и Сам есть начало всего. «Бог есть Дух» не живущий в материи, но Создатель вещественных духов и форм материальных, Он невидим и неосязаем, ибо Он Сам виновник вещей чувственных и вещей невидимых...

Бог был в начале: а начало есть, как мы приняли, разумная сила. Господь всего, будучи основанием всего, прежде сотворения мира был один. С Ним существовало, как разумная сила, и Само Слово, бывшее в Нем. Волею Его простого существа произошло Слово, и Слово произошло не напрасно – оно становится первоорожденным делом Отца. Оно, как мы знаем, есть начало мира. Родилось же Оно через сообщение, а не через отсечение. Ибо что отсечено, то отделяется от первоначала. А что произошло через сообщение и приняло свободное служение, то не уменьшает того, от кого произошло. Как от одного факела зажигается много огней, и притом свет первого факела не уменьшается от зажжения многих факелов: так и Слово, происшедшее от могущества Отца, не лишило Родителя Слова. Вот и я говорю, а вы слушаете, но от передачи слова я, беседующий, не лишаюсь слова, но произнося звуки я хочу привести у вас в порядок ту материю, которая прежде была без порядка».

З перемогою християнства і масовим поширенням вчення проповідники його серед малоосвіченого сільського населення змушені були спрощувати манеру викладання і приклади брати із повсякденного життя. Таким чином розвиток отримали три різновиди християнських риторичних творів. Перші, екзегези, мали на меті роз'яснити тексти Святого Письма, використовуючи надбання античних граматиків. Другі – повчальні, настановні проповіді багато чого взяли з досвіду античного дорадчого красномовства. Треті – богословські проповіді, у

яких використовували багатий арсенал засобів античної філософії. Значний внесок у розвиток і довершеність християнської риторики зробили три великих каппадокійці - єпископи Василь Кесарійський, Григорій Назіанзін, Григорій Нисський, які проповідували у 370-390-х роках.

Василь Кесарійський (бл. 330-379) отримав риторичну освіту в школах Афін і досить довгий час займався професією логографа. Йому найбільше до вподоби була школа Лібанія, у якій панували простота і ясність промови. Повернувшись у 370 р. до Каппадокії, він був обраний єпископом Кесарійським. Наполегливо і творчо стверджував православ'я, за що помертньо його прозвали Великим. Найбільш відомі його проповіді, які увійшли до складу «Гексамерона», або «Шестиднева». Вони вміщують дев'ять богословських бесід стосовно шести днів творіння світу.

Григорій Назіанзін, або **Богослов** (бл. 330 – бл. 390) – автор уславлених філософсько-полемічних трактатів з догматики.

Григорій Нисський (бл. 335 – бл. 394) – молодший брат Василя Великого, визнаний майстер філософсько-богословського алегоричного, але *досить вільного тлумачення* Священного Писання. Григорій Нисський – вчений ритор, він віддає перевагу відточеним, філософськи обґрунтованим висловам, домагаючись очевидності й доведеності своїх висловів. Цитатами він не зловживав, наводив їх лише за необхідністю. Ось, наприклад, його тлумачення подвійної природи людини:

«Во Христе Иисусе, – говорит апостол, – нет мужского пола, ни женского». Но, утверждает Писание, так был разделён человек...По-видимому, на это указывает священный текст, если мы будем читать его со вниманием к порядку слов. Ибо сначала говорится: «И сотворил Бог человека по образу Своему, по образу Божию сотворил его», а затем: «мужчину и женщину сотворил их», а такое не может быть соотнесено ни с чем, подобным Богу. Тем самым, как я разумею, Писание хочет преподать нам учение высокое и величественное. Вот оно.

Человек образует середину между двумя крайностями: природой Божией, целиком духовной, и нера-

зумной природой животной. В составе человеческого легко распознать присутствие каждого из этих двух начал. Ибо божественная природа человека наделена разумом и пониманием, не ведающим пола, от природы неразумной получает он своё тело, разделённое на два пола. Одно и другое начало безусловно присутствуют во всяком индивиде, причастном человеческой жизни. Однако порядок, коего придерживается повествователь, указывает нам на то, что разумное начало стоит на первом месте, и что общение и родство с началом неразумным было добавлено к человеку...

Бог по природе Своей всеблаг. Он заключает в Себе всякую мыслимую благодать. Он сотворил жизнь человеческую не по какой иной причине, кроме как по благодати Своей. И, будучи благим, Он, взявшись за устройство природы человеческой, не пожелал лишь наполовину проявить Свою благодать, дав человеку лишь одну часть Своих даров, ревниво воспретив ему всякий доступ к другой. Ибо совершенство благодати проявило себя в том, что Он вызвал человека из небытия к бытию и осыпал его всеми дарами...

Среди же этих благодетей укажем на избавление от необходимости, на неподчинение господству Природы, на возможность свободно располагать собою по своему усмотрению. Ибо добродетель есть вещь независимая, владеющая сама собой... В чём же тогда различие между Божеством и тем, что Его напоминает? А вот в чём: Божество пребывает нетварно, тогда как человек существует лишь благодаря тому, что был создан... Так существо, начавшее жить через изменение, сохраняет в себе родство с этим изменением... Вот почему Тот, Кто, по слову Писания, видит все вещи до их появления на свет, исследовав, или скорее предугадав заранее, в какую сторону повлечёт человека его свободный и независимый выбор, как только прозрел это, добавил к образу разделение на мужское и женское начало, разделение, не имеющее никакого отношения к божественному Первообразу, но которое,

как было сказано, породняется с природой неразумной.

Причину этого разделения на два пола могут понять до конца лишь те, кто созерцал истину и передал нам Слово. Что касается нас, ищущих истину путём догадок и образов, то мы излагаем то, что пришло на ум, ничего не утверждая безусловно, как бы упражняясь и предоставляя наши изыскания благосклонному вниманию читателей. Что же мы «измыслили» по этому поводу?

Слово, говорящее о том, что Бог сделался человеком, обозначает тем самым и всю человеческую природу. Ибо имя Адам не было дано существу сотворённому, о котором затем рассказывает Писание. Человечек тварный не имеет особого имени, он – человек всеобщий. И потому этим всеобщим обозначением природы нам дают уразуметь, что Провидение, то есть Всевластие Божие, распространяется на весь род человеческий с первого дня творения... В этом отношении нет ни малейшей разницы между человеком первого дня творения, и человеком, грядущим в конце веков, ибо равным образом они запечатлены образом Божиим. Вот почему всё множество было названо одним человеком, ибо для власти Божией нет ни прошлого, ни будущего, но то, чего ожидаем, заключено вместе с настоящим во всеохватывающей Власти.

И потому вся человеческая природа от первых людей до последних несёт в себе образ Суцего».

Аврелій Августин (354-430) став визначною і авторитетною постаттю епохи християнської патристики. Талановитий мислитель і ритор, він залишив по собі значну кількість промов і богословських творів. Його «Сповідь» – один з таких творів. Наведу декілька фрагментів.

«Итак, что же я люблю, любя Бога? Кто Он, пребывающий над вершинами души моей? Этой душой моей поднимусь к Нему. Я пропускаю ту силу, которая соединяет меня с телом и наполняет жизнью его

состав. Не эта сила поможет мне найти Бога моего, иначе его нашли бы и лошады, и мул, у которых нет разума, но есть эта самая сила, оживляющая и их тела. Есть другая сила, которой я оживляю не только мою плоть, но и сообщаю ей чувствительность. Ее создал Господь, повелев глазу не слышать, но видеть, а уху не видеть, но слышать, определив каждому чувству в отдельности его место и его обязанности: разное выполняю я с их помощью, оставаясь единым, я – разум. Пропускаю и эту силу мою; и она есть у лошади и у мула: и у них тело обладает внешними чувствами.

Итак, пропускаю и эту силу в природе моей; постепенно поднимаясь к Тому, Кто создал меня, прихожу к равнинам и обширным дворцам памяти, где находятся сокровищницы, куда свезены бесчисленные образы всего, что было воспринято. Там же сложены и все наши мысли, преувеличившие, преуменьшившие и вообще как-то изменившие то, о чём сообщили наши внешние чувства. Туда передано и там спрятано всё, что забвением ещё не поглощено и не погребено...

Там раздельно и по родам сохраняется всё, что внесли внешние чувства, каждое своим путём: глаза сообщили о свете, о всех красках и формах тел; уши – о всевозможных звуках; о всех запахах – ноздри; о всех вкусах – рот; всё тело в силу своей общей чувствительности – о том, что твёрдо или мягко, что горячо или холодно, гладко или шероховато, тяжело или легко, находится вне или в самом теле...

Там в моём распоряжении небо, земля, море и всё, что я смог воспринять чувством, – всё, кроме мной забытого. Там встречаюсь я и сам с собой и вспоминаю, что я делал, когда, где и что чувствовал в то время, как это делал. Там находится всё, что я помню из проверенного собственным опытом и принятого на веру от других...

Велика она, эта сила памяти, Господи, слишком велика! Это святилище величины беспредельной. Кто исследует его глубины! И, однако, это сила моего ума, она свойственна моей природе, но сам я не могу пол-

ностью вместить себя. Ум тесен, чтобы овладеть собой же. Где же находится то своё, чего он не вмещает? Ужели вне его, а не в нём самом? ...» (кн. 10-я, VII-VIII).

«Удивительна глубина слов Твоих! Вот перед нами их поверхность, – она улыбается детям, но удивительна их глубина, Боже мой, удивительна глубина! С трепетом вглядываешься в неё, с трепетом почтения и дрожью любви. Ненавижу неистово врагов Писания. О, если бы погубил Ты их мечом обоюдоострым – да не будут они врагами его. Так хочу я, чтобы они погибли для себя, чтобы жить Тобой!» (кн. 10-я, XIV).

«Истинно, Господи, что Ты создал небо и землю. Истинно, что Начало есть Мудрость Твоя, которой «Ты сотворил всё». Истинно также, что в этом видимом мире есть две большие части: небо и земля; этим кратким обозначением охватываются все созданные существа. Истинно, что всё изменяющееся подсказывает нам мысль о чём-то бесформенном, что может принять форму, изменяться и становиться разным. Истинно, что не подвластно времени настолько слившееся с неизменяемой формой, что, и будучи изменчиво, оно не изменяется. Истинно, что для бесформенного, которое почти «ничто», не может быть смены времён. Истинно, что вещество, из которого какой-то предмет делается, может в переносном смысле получить название по предмету, из него сделанному; поэтому и можно было назвать «небом и землёй» любую бесформенную материю, из которой созданы небо и земля... Истинно, что не только сотворённое и приобретшее форму, но всё, что могло быть сотворено и могло принять форму, создал Ты, «от Которого всё». Истинно, что всё, получившее форму из бесформенного, было сначала бесформенным, а затем приобрело форму» (кн. 10-я, XIX).

Блаженный Августин дуже глибоко опрацював тему християнської любові, змістовно поєднуючи її з поняттям соціальної справедливості. Він ніби відчував, що псевдохристиянські системи паразитуватимуть

на цьому. Бл. Августин вже задовго до Ф. Ніцше з'ясував, що особлива схильність робити добро біднякам може інколи приховувати в собі і прагнення до влади. Утім, послухаємо самого єпископа Гіппонського з його яскравими анафорами, епітетами та метафорами:

«Всё, что мы любим из того, что питает нас, мы любим истребляя и восстанавливая свои силы. Так не значит ли это, что следует любить людей как бы для того, чтобы истребить их? Но есть другая любовь, любовь благосклонная, которая благодетельствует тем, кого любит. Но если нет ничего, чем мы могли бы их облагодетельствовать? Однако благосклонности, которая любит, достаточно ей самой.

Мы вовсе не должны стремиться к тому, чтобы существовали несчастные, позволяющие нам исполнить наши дела милосердия. Ты даёшь хлеб голодному, но пусть лучше никто не голодает, и ты бы никому не давал. Ты одеваешь нагого, но если бы все были одеты, то не было бы необходимости такой! Ты погребашь усопшего, но да явится жизнь, где никто не умирает! Ты примиряешь спорящие стороны, но да придёт вечный мир, мир Иерусалима, где нет никаких раздоров! Всякое из этих служений вызвано какой-то необходимостью. Изнать несчастье, и дела милосердия будут сделаны. Но как только не станет дел милосердия, значит угаснет и любовь?

Тем подлиннее та любовь, которую ты приносишь счастливцу, коего ничем ты не можешь облагодетельствовать, она чище тем, чем свободней добро, которое ты делаешь. Ибо если ты делаешь добро несчастному, то, может быть, желаешь возвыситься над ним, дабы он, вызвавший тебя на благодеяние, стал бы ниже тебя. Он оказался в нужде, ты поделился с ним своими средствами. И поскольку ты сделал ему добро, то стал казаться в каком-то смысле чем-то большим, чем он, тобой облагодетельствованный. Пожелай же, чтобы он был равен тебе, и вместе будьте послушны Тому, Кому никто не может оказать благодеяния».

ХРИСТИЯНСЬКЕ КРАСНОМОВСТВО У КИЇВСЬКІЙ РУСИ

Після прийняття християнства Київською Руссю наші предки стали причетними до нового духовно - культурного середовища, в якому вже майже тисячоліття перебувала переважна більшість європейських країн, що оточували Київ. Християнську культуру слід було наполегливо поширювати серед народу за умов, коли не було в ужитку достатньої кількості книг Святого Письма, а християнську освіту могли отримати лише одиниці. Тим більш важливими були проповіді і промови, з якими виступали перед віруючими нечисленні тоді священнослужителі.

Іларіон, митрополит Київський (XI ст.) зіграв визначну роль у становленні християнського красномовства. Він походив із русичів, а навчався в Константинополі, у школі при соборі Сорока Мучеників. Іларіон був надто ерудованим мислителем, глибоко знав Святе Письмо, твори отців Церкви, канонічну та апокрифічну літературу, літературу європейських країн. Серед відомих творів, що належать перу Іларіона, найбільш відоме «Слово про закон і благодать». Ось що він промовляв до своїх сучасників:

«І ми вже не називаємось ідолопоклонниками, а християнами; не залишаємося далі безнадійними, але надіємося на життя вічне.

І вже капища сатанинського не будуюмо, а споруджуємо церкви Христові; вже більше один одного не приносимо в жертву бісам, але Христос приноситься в жертву за нас і стає приємною жертвою Богу Отцю. І вже більше, споживаючи жертвовну кров, не погибаємо, але причащаючись Пречистої Крові Христової, — спасаємось.

Добрий Бог наш усіх кінців світу і нас не забув; захотів — і спас нас, і до правдивого розуміння привів...

А ми сліпими були і світла правди не бачили, й блудили в омані ідольській, і глухі були до спасенної науки; але Бог помилував нас і засяло нам світло розуміння, бо ми пізнали Його згідно з пророцтвом: «Тоді відкриються очі сліпим і вуха глухих почують» (Іс. 35, 5)...

І так, чужими будвши, людьми Божими назвались, ворогами будвши, ми дітьми його прозвались; і вже не по-юдейсь-

кому знеславляємо, а по-християнському благословляємо; не кричимо, щоб розіп'яти, а щоб Розіп'ятому поклонитися. Не розпинаємо Спасителя, а до Нього руки простягаємо; не пробиваємо ребер Його, а п'ємо з них джерело нетління; не тридцять срібняків вимагаємо за Нього, але один одного й усе життя наше Йому поручаємо; не затаюємо Його воскресіння, а по всіх своїх домах звиваємо: Христос воскрес із мертвих!...

Хвалить же похвальними голосами Римська країна Петра і Павла, що через них увірувала в Ісуса Христа, Сина Божого; Азія, Ефес і Патмос – Іоанна Богослова; Індія – Фому; Єгипет – Марка; всі краї, міста і люди шанують і прославляють кожне свого учителя, що їх навчив Православної Віри. Похвалім же і ми, по силі нашій, малими похвалами, що великі і дивні діла доконав, нашого учителя й наставника, великого кагана нашої землі Володимира...»

Володимир Мономах (1053-1125) – державний і політичний діяч Київської Русі, багато зусиль доклав до зміцнення Київської держави. Був високоосвіченою людиною, талановитим воєначальником і авторитетним проповідником християнства. Широко відоме його «Повчання», з якого наведу декілька фрагментів, які свідчать про значний риторичний потенціал праці.

«Хай діти мої, чи інший хто, слухаючи цю грамотицю, не посміються, а кому із дітей моїх вона буде люба – хай прийме її в серце своє і, не лінуючись, почне, як і я, трудитися.

Перш за все, Бога ради і душі своєї, майте страх Божий в серці своєму і милостиню подавайте щедрю, – бо то початок всякого добра. Якщо ж комусь не люба грамотиця ся, хай не посміхається, а так про неї скаже: на далекій путі та на саях сидячи, небилиць наговорив...

Справді, діти мої, зрозумійте, який до тебе чоловіколюбивий Бог милостивий і премилостивий. Ми люди, грішні і смертні, і якщо нам хтось зло робить, то хочемо стерти його і кров його пролити негайно; а Господь наш, володіючи життям і смертю, безмірні гріхи наші терпить і аж до кінця життя нашого. Як люблячий батько б'є дитя своє і знову пригортає до себе, так і Господь наш показав нам, як ворогів перемагають, як трьома добрими ділами позбуватися від них і

перемагати їх: покаанням, сльозами і милостинею. І це вам, діти, не тяжка заповідь Бога, як тими ділами трьома позбутися гріхів своїх і царства небесного не лишитися. І, Бога ради, не лінуйтеся, умоляю вас, не забувайте тих трьох діл: не тяжкі вони, ні усамітнення, ні чернецтво, ні голод, що інші добродійні терплять, адже й малими ділами можна заслужити милість Божу...

А понад усе – гордині не майте ні в серці, ні в розумі, але скажемо: смертні ми, сьогодні живі, а завтра – в гріб; це все, що ти нам дав, не наше, а твоє, доручене нам тобою на мало днів. І в землю не ховайте скарбів, то нам великий гріх. Старих шануйте, як отця, а молодих – як братів. У домі своєму не лінуйтеся, а все помічайте... На війну вийшовши, не лінуйтеся, не покладайтеся на воєвод: ні питву, ні їди не попускайте, ні спанню; і сторожів самі споряджайте, і вночі, розставивши скрізь сторожу, біля воїв самі лягайте, а рано вставайте; а оружжя не спішіть із себе знімати, не роздивившись, бо з-за лінощів раптово чоловік гине. Лжі остерігайтеся, і п'янства, і блуду, бо в них гине душа і тіло. Куди б ви не йшли і якими шляхами по своїх землях, не давайте отрокам чинити пакості, ні своїм, ні чужим, ні в селах, ні в житлах, щоб не почали вас проклинати. Куди не підете, і де не станете, напійте і нагодуйте страждущого. А найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов, чи простий чоловік, чи знатний, чи посол... Хворого відвідайте, покійного проведіть, бо всі ми смертні. І чоловіка не минайте, не привітавши, доброго слова не сказавши. Жінку свою любіть, але не давайте їй над собою влади. Це ж і кінець всьому: страх Божий майте над усе.

Якщо почнете забувати це, то частіше перечитуйте: і мені не буде соромно, і вам буде добре.

Не забувайте того доброго, що вмієте, а чого не вмієте, тому навчайтеся, як батько мій, дома сидячи, вивчив п'ять мов, у тому честь мав від інших країн. Лінь бо – мати всьому: що уміє, то забуде, а чого не вміє, того не навчається. Добро діючи, не лінуйтеся ні на що добре, найперше – до церкви: хай не застане вас сонце в постелі. Так і отець мій блаженний робив, і всі знатні мужі славні».